

UTICAJ DEINDUSTRIJALIZACIJE NA SAVREMENI REGIONALNI, EKONOMSKI I SOCIJALNI RAZVOJ¹

Olivera Pantić²
Saša Milivojević³

Apstrakt

Industrija je dugi niz godina u ekonomskom razvoju Republike Srbije zauzimala važnu ulogu. Kreirala je značajan deo bruto domaćeg proizvoda, zapošljavala veliki broj ljudi, ostvarivala impozantan doprinos izvozu i sveukupnom ekonomskom i socijalnom razvoju zemlje. Međutim, neadekvatna ekonomska i društvena politika 90ih godina 20. veka, pogrešni prioriteti i sankcije koje su pogodile privredu naše zemlje uticale su na pogoršanje makroekonomske stabilnosti i usporavanje privrednog rasta i razvoja. Kao i druge zemlje u razvoju i privredu Srbije pogodio je proces deindustrijalizacije - zakonsko smanjenje učešća industrije u BDP i ukupnoj zaposlenosti. Iako se njen udeo smanjuje, to ne potcenjuje značaj industrije za privredni napredak. Naučno-tehnološka dostignuća omogućile su primenu novih metoda i standarda u industrijskoj proizvodnji, što povećava njenu produktivnost i utiče na smanjenje cene industrijskih proizvoda. Cilj ovog rada je da prikaže kako je pokretanjem industrijskog sektora Šumadijske oblasti, osobito u gradu Kragujevac, došlo do poboljšanja kvaliteta životnog standarda, ekonomskih performansi, unapređenju i zadovoljavanju socijalnih i društvenih potreba stanovnika ali i smanjenju regionalne nejednakosti.

Ključne reči: *deindustrijalizacija, regionalni razvoj, socijalni razvoj, industrijska politika*

¹ Rad je deo istraživačkih projekata pod šiframa 47009 (Evropske integracije i društveno-ekonomske promene privrede Srbije na putu ka EU), 31005 (Savremeni biotehnološki pristup rešavanju problema suše u poljoprivredi) i 179015 (Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški pravci ekonomskog usklađivanja sa zahtevima EU), finansiranih od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

² Olivera Pantić, MA, istraživač saradnik, Institut ekonomskih nauka

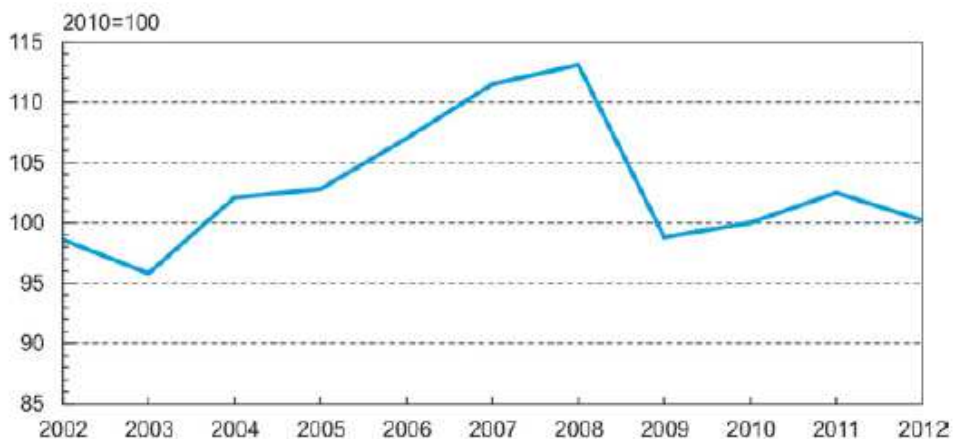
³ Saša Milivojević, MA, istraživač saradnik, Institut ekonomskih nauka

UTICAJ DEINDUSTRIJALIZACIJE NA EKONOMSKE PERFORMANSE SRBIJE

Deindustrijalizacija predstavlja proces društvenih i ekonomskih promena izazvanih smanjenjem učešća industrijske aktivnosti na račun drugih delatnosti u jednoj zemlji. Proces deindustrijalizacije je moguće indetifikovati kroz relativno smanjenje učešća industrije u društvenom proizvodu, stagnaciju rasta novododate vrednosti industrije uz blagi ili umereni rast društvenog proizvoda i pad dodate vrednosti industrije uz rast ili stagnaciju društvenog proizvoda.

Nakon završetka građanskog rata u bivšoj Jugoslaviji i uspostavljanja demokratije 2000. godine, Srbija je imala mnogo poteškoća na putu kroz proces tranzicije. Najveće učešće u kreiranju bruto domaćeg proizvoda (BDP) i zaposlenosti od 2001. godine imaju sektori usluga i poljoprivrede. Tokom prve dekade novog milenijuma struktura srpske privrede je izmenjena u korist ovih sektora, na račun industrije, koja tokom tog perioda doprinosi sa oko 15% BDP-a Srbije (1990. godine je iznosio oko 30%). Sa izbijanjem Svetske ekonomske krize 2008. godine, problemi ekonomskog rasta i razvoja su postali izraženiji i vidljiviji, zbog neuspeha procesa privatizacije državnih preduzeća.

Grafikon 1. Industrijska proizvodnja u Republici Srbiji

Izvor: Republički zavod za statistiku

Tranzicioni model privrednog razvoja u Srbiji nije doveo do očekivane stabilizacije i ekonomskog rasta. Kao posledicu toga imamo smanjenje proizvodnje, otpuštanje radnika i povećanje nezaposlenosti. Neophodno je da se ukaže na dimenzije, uzroke i posledice postojeće strukture srpske privrede, kao i na neophodnost stvaranja nove strukture u kojoj će industrija imati mesto koje već ima

u razvijenim zemljama koje su uspešno prošle kroz proces prelaska iz socijalističkog u kapitalističko uređenje.

DECENTRALIZACIJA KAO FAKTOR ODRŽIVOG REGIONALNOG I SOCIJALNOG RAZVOJA- SLUČAJ GRADA KRAGUJEVCA

Održivi razvoj je koncept integrisan u strategije privrednog rasta i razvoja gotovo svih zemalja u svetu. Iako ne postoji jedinstvena opšte prihvaćena definicija koja ga opisuje, pod ovim pojmom se podrazumeva „razvoj kojim se ide u susret potrebama sadašnjosti tako da se ne ugrožava mogućnost budućih generacija da zadovolje sopstvene potrebe“.⁴ Održivi razvoj obuhvata sve aktivnosti koje su društveno prihvatljive i doprinose ostvarivanju ekonomskog rasta. Ujedno omogućava i usklađivanje mera ekonomske politike sa savremenim ekološkim zahtevima usmerenim ka zaštiti životne sredine i očuvanju retkih prirodnih resursa.

Četiri stuba na kojima počiva koncept održivog razvoja jesu: ekonomski, socijalni, kulturni i zaštita životne sredine. Međusobno su povezani jer napredak u jednoj oblasti ima implikacije i na ostale segmente te bi trebalo da budu podjednako podržani adekvatnim institucionalnim okvirom. Jedino se tako mogu ostvariti dobri rezultati u privrednom napretku uz brigu o budućim generacijama.

Ostvarivanje jednako dobrih uslova za život stanovnicima jedne države, bez obzira na način života i mesto življenja jedan je od ciljeva socijalne politike. Svima bi trebalo obezbediti dostupnost osnovnih životnih namirnica ali i mogućnost kvalitetnog obrazovanja i kulturnog uzdizanja. Socijalni razvoj je važan koncept indirektno integrisan u ciljeve ekonomske politike i instrumente za njihovu realizaciju zato što visoke stope privrednog rasta impliciraju kvalitetniji životni standard pa će time blagostanje većeg dela stanovnika biti bolje.

Dugi niz godina industrija je imala najvažnije mesto u privrednom razvoju Srbije i postizala izuzetne rezultate.⁵ Industrijskom politikom kreirane su strategije za postizanje zadovoljavajuće produktivnosti usklađene sa konceptom održivog razvoja. Pad zaposlenosti u poljoprivredi, migracija iz sela u industrijske gradove i rast zaposlenosti u industriji doveli su i do povećanja izdvajanja za istraživanje i razvoj kako bi se kreirale nove mogućnosti poslovanja. Time se povećao broj inovacija i preduzetnika iz raznih oblasti koji će direktno ili indirektno biti povezani sa nekim od oblika industrije. Dinamičan razvoj tehnologije i njena praktična primena učinile su proizvodnju efikasnijom i ekonomičnijom, pa je rast produktivnosti implicirao i veće prihode u toku godine. Iako je razvoj industrije impresivno uticao na poboljšanje kvaliteta životnog standarda regionalne

⁴World Commission on Environment and Development, 1987.

⁵Savić Lj., Lutovac M. (2012), „*Ima li kraja krizi industrije?*“, Tematski zbornik radova Ekonomska politika i razvoj, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd str. 3-21

disproporcije koje su tada nastale vidljive su i danas. U proteklih 50 godina u Srbiji je blizu 78 opština imalo epitet nerazvijenog područja⁶. Depopulacija, ekstremna nezaposlenost, zaostalost u privrednom razvoju, nedovoljno investicija i loša infrastruktura njihove su karakteristike. Većina seoskih područja u Srbiji poseduje ovakve odlike, uprkos kvalitetnom zemljištu za obradu i uzgajanje brojnih vrsta biljaka i stoke. Nedostatak radne snage i neadekvatna infrastruktura mogu se smatrati najvažnijim faktorima nerazvijenosti ovih predela.

Osim ekonomske devastiranosti pojedinih regionalnih područja, izrazita je i regionalna demografska nejednakost u Srbiji. Nastala je, pre svega, kao rezultat brojnih društvenih promena, pa je za samo desetak godina Srbija izgubila 4,5 puta više stanovnika nego u prethodnom međupopisnom periodu i približila se broju koji je zabeležen pre 40 godina⁷. Pozitivna demografska kretanja zabeležena su u većim gradskim industrijskim centrima gde su uslovi za život povoljniji, stopa zaposlenosti stanovništva veća i mogućnosti za obrazovanje i kulturno uzdizanje prisutne. Negativan demografski efekat se javlja u nerazvijenim i ekonomski zaostalim područjima, nedovoljno privlačnim za poslovanje. Takva su prigranična područja jer u njima ne postoje adekvatni životni uslovi poput zdravstvenih i socijalnih ustanova, loša povezanost sa razvijenim gradovima, ne postojanje mogućnosti zapošljavanja. Niska stopa nataliteta narušava socijalnu strukturu stanovništva, pa umesto većeg broja mladih i obrazovanih radnika u našoj zemlji se javlja sve veći broj penzionera. Trend pada prosečnog broja zaposlenih radnika u preduzećima, posebno u industriji, implicira dodatno zaduživanje države za isplatu penzija jer se sa postojećim penzionim fondom ne mogu pokriti sva tekuća izdvajanja. Prosečan broj radnika po preduzeću u Srbiji je u poslednjih pet godina iznosio 12 radnika, dok se u sektoru industrije taj broj prosečno smanjio za 10 radnika (u regionu Beograda prosečno smanjenje je nešto manje i iznosi 5 radnika).⁸

Imajući u vidu izrazite regionalne disproporcije u Srbiji je poslednjih godina donešen niz zakonskih i strateških dokumenata kojima se određuju prioritetni ciljevi razvoja, načini i instrumenti za njihovu realizaciju. Neki od njih su Strategija prostornog razvoja Republike Srbije 2009-2020, Nacionalna strategija privrednog razvoja Srbije 2006-2012, Strategija i politika razvoja industrije Republike Srbije za period od 2011. godine do 2020. godine, Strategija razvoja slobodnih zona u Republici Srbiji za period od 2011. do 2016. godine i druge.⁹

⁶*Izveštaj o regionalnom razvoju Srbije 2011*, Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave, novembar 2012.

⁷*Izveštaj o regionalnom razvoju Srbije 2011*, Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave, novembar 2012.

⁸*Izveštaj o regionalnom razvoju Srbije 2011*, Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave, novembar 2012.

⁹Videt i više http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678

Da bi se ostvarili ciljevi, realizacija svake Strategije pojedinačno podrazumeva koordinaciju svih dokumenata međusobno jer favorizovanje jedne privredne/regionalne oblasti na uštrb druge može samo produbiti već postojeće ekonomske i socijalne nejednakosti. Veliki broj gradova i opština u Srbiji poseduje svoju strategiju razvoja. Njom se utvrđuje postojeće ekonomsko stanje u zemlji, životni standard stanovnika, potencijali za razvoj i osnovni nedostaci. Strategijom lokalnog ekonomskog razvoja, svaki grad ili opština donosi sebi svojstvene ciljeve kojima će poboljšati produktivnost, privući strane investitore za ulaganje u industriju i promovisati svoje lokacije za izgradnju novih fabrika. Primeri ovakvih dokumenata su: Strategija lokalnog ekonomskog razvoja Pirota (2009), Strategija lokalnog ekonomskog razvoja grada Subotice (2013), Strategija ekonomskog razvoja- Kikinda (2007), Strategija lokalnog održivog razvoja grada Valjeva (2010), Nacrt strategija lokalnog ekonomskog razvoja opštine Indija (2013). Iako su njihove Strategije definisane u različito vreme, pomenuti gradovi i opština predstavljaju vrlo atraktivne industrijske zone.

Industrijske zone

Industrijskim zonama se smatra područje ili deo zemljišta predviđen razvojnim planom sa izgrađenom infrastrukturom koja odgovara zahtevima investitora za organizovanje proizvodnih i uslužnih delatnosti.¹⁰ O tome koliko su važne za privredni razvoj govori i značajan broj starteških dokumenata Vlade Srbije u koje je integrisana njihova promocija: Prostorni plana Republike Srbije 2010-2020, Strategija podsticaja i razvoja stranih ulaganja, Strategija i politika razvoja industrije 2011-2020.¹¹

Proces stvaranja industrijske zone u našoj zemlji je kompleksan. Zbog velikog broja administrativnih procedura dobijanje adekvatnih građevinskih dozvola i vlasničkih listova nad zemljišnim parcelama može dugo trajati. To je jedan od faktora koji negativno utiče na stavove stranih investitora i smanjuje priliv investicija uprkos povoljnim uslovima poslovanja. Da bi se neka lokacija smatrala industrijskom, potrebno je da bude infrastrukturno opremljena sa uređenim lokalnim putevima, povezana sa važnijim nacionalnim i međunarodnim saobraćajnicama, da poseduje kontinuirano snabdevanje vodom i postojanost električnih i telekomunikacionih instalacija.

Ukoliko se posmatra period od 2007. godine do 2011. godine broj industrijskih zona je značajno porastao.¹² Tokom 2007. godine identifikovano je postojanje 49 lokacija pogodnih za industrijski razvoj. Od toga je 20 bilo u Vojvodini, 17 na

¹⁰Zeković, S. (2009). Regional competitiveness and territorial industrial development in Serbia. *Spatium*, (21), 27-38.

¹¹Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave, www.mrrls.gov.rs

¹²Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave, www.mrrls.gov.rs

teritoriji Beograda a 12 u Centralnoj Srbiji. Podaci Ministarstva za regionalni razvoj i lokalnu samoupravu ukazuju na postojanje 92 industrijske zone u 2011. godini, što je skoro dva puta veće u odnosu na 2007. godinu.

Ključni faktori za razvoj industrijskih zona nisu samo ekonomske prirode. Institucionalna podrška i sprovođenje aktivnosti nadležnih agencija/kancelarija predstavlja najvažnije činioce koji utiču na opstanak i razvoj industrijske zone. Kancelarije za lokalno-ekonomski razvoj moraju koordinirati sve potrebne aktivnosti vezano za pribavljanje potrebne vlasničke dokumentacije, parcelizaciju zemljišta, omogućavanje nesmetanog poslovanja ali i kontrolu poslovnih aktivnosti privrednih subjekata. Pored privlačenja investitora, nadležne institucije imaju obavezu primene koncepta održivog razvoja pa bi trebalo redovno da ispituju kvalitet životne sredine, primenu ekoloških standarda i očuvanje prirode. Ujedno se promocijom različitih industrijskih zona i privlačenjem stranih direktnih investicija smanjuju regionalne razlike unutar Srbije, životni standard postaje ujednačeniji i uslovi za život približno slični u svim krajevima naše zemlje.

Grad Kragujevac - Od industrijskog zemljišta do značajnog ekonomskog centra poslovanja

Grad Kragujevac predstavlja privredni, administrativni i politički centar Šumadije i Centralne Srbije. Udaljenost od 160km od prestonice Srbije i dobra infrastrukturna povezanost sa najznačajnijim saobraćajnicama čini ga veoma atraktivnim za život i poslovanje. U njemu živi oko 180.000 stanovnika, od čega je oko 82% urbanog stanovništva dok oko 18% živi na selu.¹³ Po veličini, Kragujevac je prvi grad u Šumadiji, a četvrti u Republici Srbiji. Značajan je obrazovni centar jer je 1976. godine u njemu osnovan Univerzitet na kome danas postoji 11 različitih fakulteta društvenih i prirodnih nauka. Time se ne potvrđuje samo njegova ekonomska važnost već i socijalna.

Privreda ovog grada dugi niz godina bila je u stagnaciji. Veliki broj preduzeća u restrukturiranju doveli su do pada privredne aktivnosti stanovništva ovog regiona, pa je smanjenje proizvodnje i pružanja usluga impliciralo višak zaposlenih radnika ali i ugrožavanje životnog standarda. Struktura privrednih subjekata je takva da veći deo čine mala i srednja preduzeća, dok samo 1% odlazi na velike kompanije. Dominantna grana delatnosti jeste metalurgija i prerađivačka industrija, jer većina zaposlenog stanovništva upravo radi u ovim privrednim granama, ne uzimajući u obzir zdrastvo i socijalni rad.

¹³RZS

Grad Kragujevac je jedan od prvih gradova u Srbiji u kome je osnovana Kancelarija za lokalni ekonomski razvoj.¹⁴ Osnovana 2006. godine kao deo USAID-ovog programa ima za cilj održavanje postojećih i privlačenje novih investicija, unapređenje kvaliteta radne snage, apliciranje za projekte od privrednog značaja, finansijska podrška, marketing i savetovanje. Njen rad doprineo je dolasku brojnih stranih investitora koji su svoje poslovne kapacitete upravo izgradili u „srcu Šumadije“. Iako je privredna aktivnost Kragujevca dugi niz godina bila bazirana na metalo-prerađivačkoj industriji, proizvodnji saobraćajnih sredstava i oružja poslednjih godina je primetan rast broja preduzeća iz oblasti trgovine i usluga. Najznačajnije investicije u ovom gradu su otvaranje firmi: „Fiat“, „Metro“, „Plaza“, „Merkator“, „TPV“, „Tuš“. Doprinos kvalitetu životnog standarda ovog regiona osim u rastu broja zaposlenih se nalazi i u visini prosečnih neto zarada koju su ostvarili radnici ovog regiona.

Tabela 1. Prosečna neto zarada u pojedinim privrednim delatnostima, region Šumadije i Zapadne Srbije u periodu 2011-2013. godine, u RSD

Naziv delatnosti	2011	2012	2013 ¹⁵
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	26.027	30.405	33.731
Prerađivačka industrija	28.439	30.951	32.774
Građevinarstvo	30.292	30.697	30.389
Trgovina na veliko i malo; popravka motornih vozila i motocikala	21.466	23.676	25.437

Izvor: Republički zavod za statistiku

U većini privrednih delatnosti koje se obavljaju u regionu Šumadije i Zapadne Srbije prosečna neto zarada je u poslednje tri godine beležila rast. U sektoru Poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, prosečne neto zarade u 2013. godini su porasle za oko 30% u odnosu na 2011. U sektoru Prerađivačke industrije rast prosečnih neto zarada je oko 15% u posmatranom trogodišnjem periodu, dok u sektoru Građevinarstva prosečne neto zarade beleže rast od samo 2%, uprkos intenzivnoj izgradnji građevinskih objekata poslednjih godina, osobito u Kragujevcu. Međutim, trebalo bi imati u vidu da su prosečne neto zarade u 2011. godini u prerađivačkoj industriji više u odnosu na ostale posmatrane delatnosti. Najveći rast zabeležen je u sektoru Poljoprivrede što se može objasniti rastom tražnje za primarnim poljoprivrednim proizvodima usled intenzivnijeg razvoja metalo-prerađivačke industrije. Zahvaljujući pokretanju izvesnog broja fabrika omogućeno

¹⁴ „Strategija održivog razvoja grada Kragujevca, 2012-2017“, <http://www.kragujevac.rs/userfiles/files/2011/Strategija%20odrzivog%20razvoja/Strategija%20Kragujevac%202012-2017.pdf>

¹⁵ neto zarada za septembar 2013.

je zapošljavanje više stotina radnika što je smanjilo socijalne distorzije i siromaštvo u ovom regionu.

Posmatajući gradove u Šumadiji može se primetiti disparitet u visini prosečnih neto zarada. U periodu od 2011. godine do septembra 2013. godine zabeležen je rast prosečnih neto zarada u ovom delu Srbije. U nekim gradovima je došlo do većeg povećanja poput Kragujevca, Arandelovca i Lapova, dok je u Batočini primećen neznatan rast. Za to su pre svega, zaslužne atraktivnost pojedinih industrijskih zona za ulaganje i poslovanje i dolazak velikih međunarodnih kompanija. U Kragujevcu su prosečne neto zarade u 2011. godini iznosile 36.918 dinara dok je u septembru 2013. godine stanovništvo Kragujevca prosečno zarađivalo 41.812 dinara.

Tabela 2. Prosečne neto zarade u regionu Šumadije, godišnji prosek za period 2011-2013 godinu, u rsd

Grad u Šumadiji	2011	2012	2013 ¹⁶
Arandelovac	32.092	35.968	37.488
Batočina	27.127	28.759	28.805
Knić	28.029	31.064	31.316
Kragujevac	36.918	39.282	41.812
Rača	26.133	30.662	29.159
Topola	29.256	29.746	31.942
Lapovo	30.018	33.728	37.249

Izvor: Republički zavod za statistiku

U periodu od 2007. godine do septembra 2013. došlo je do povećanja prosečnih neto zarada u Kragujevcu. Kontinuiran rast je zabeležen u šestogodišnjem periodu, izuzev 2009. godine kada su prosečne neto zarade neznatno opale usled negativnih efekata Svetske ekonomske krize. Uprkos dešavanjima u svetskoj ekonomiji, privreda Kragujevca nije pretrpela previše štete. Naprotiv dolazak velikih međunarodnih kompanija, početak izgradnje novih objekata i fabrika angažovao je dodatni broj ljudi, ne samo iz ovog grada već širom Srbije što je, bar malo ublažilo negativne implikacije Svetske ekonomske krize.

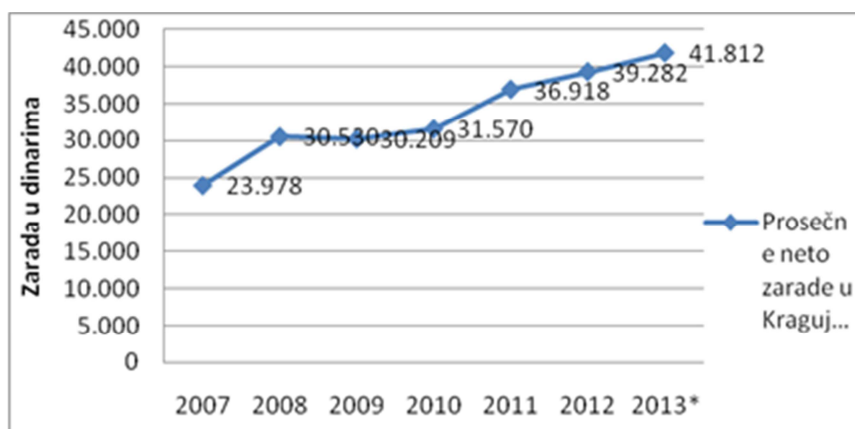
Tabela 3. Uvoz i izvoz Šumadijskog regiona u 2012. i 2013. godini¹⁷

Region	Izvoz/Uvoz u %		Udeo u ukupnom izvozu, u %		Udeo u ukupnom uvozu, u %	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013
Šumadija i Zapadna Srbija	101,0	121,2	28,2	33,4	17,6	20,6

Izvor: Republički zavod za statistiku

¹⁶neto zarada za septembar 2013.

¹⁷Posmatrani period je oktobar 2012/oktobar 2013.

Grafikon 2. Kretanje neto zarade u Kragujevcu u periodu 2007-2013. godina

Izvor: Republički zavod za statistiku, samostalna obrada autora

Spoljnotrgovinska aktivnost Šumadijskog regiona je zaživela dolaskom fabrike „FIAT Automobili“ u Kragujevac. Privatizacijom nekadašnje fabrike „Zastava“ koja je imala impozantne rezultate u proizvodnji i izvozu poboljšana je privredna situacija ovog regiona. Podaci govore da je učešće Šumadijskog okruga i Zapadne Srbije u ukupnom izvozu u 2013. godini 33,4%, pri čemu najveće učešće upravo uzima izvoz automobila u razvijene i manje razvijene zemlje sveta. U 2012. godini taj broj je 28,2%. U 2013. godini je 20,6% ukupnog uvoza Srbije pripadalo ovom regionu, što je za oko 3 procentna poena više u odnosu na 2012. godinu. Za razliku od 2012. godine kada je izvoz bio veći od uvoza za samo 1%, u 2013. godini je zabeležen mnogo veći suficit od 21,2%. Intenzivna spoljnotrgovinska aktivnost značajno je doprinela ekonomskom razvoju ovog dela Srbije. Koristi su višestruke ne samo sa aspekta povećanog priliva finansijskih sredstava, već i sa aspekta promocije naše zemlje u inostranstvu i privlačenja novih investicija. Osim toga, poslove u okviru fabrike „Fiat automobili“ ne nalaze samo njihovi zaposleni, već se po potrebi angažuje niz podizvođača za izvođenje građevinskih i uslužnih radova. Na taj način se pokreće privredna aktivnost u čitavoj zemlji, doprinosi kreiranju novih radnih mesta i smanjenju regionalnih nejednakosti.

Vrednost građevinskih radova i broj izdatih građevinskih dozvola u industriji Šumadijskog regiona

Da bi se industrija jednog regiona uspešno razvijala i ostvarivala značajan napredak potrebna je adekvatna infrastruktura. Ne samo da je važna povezanost preduzeća u inudstrijskoj delatnosti sa blizinom glavnih saobraćajnica, već je važan poslovni prostor, proizvodni pogoni i skladišta gde će se odvijati proizvodna

delatnost. U 21. veku se sve više primenjuje moderan sistem izgradnje gde dominiraju montažne hale i konstrukcije koje su prilagođene ekološkim standardima. Međutim, da bi se uopšte mogao izgraditi neki poslovni objekat potrebna je građevinska dozvola. Prema Izveštaju Svetske banke „Easy of Doing Business 2014“ u 2013. godini od 189 posmatranih zemalja Srbija zauzima 182 mesto u segmentu koji se odnosi na dobijanje građevinskih dozvola¹⁸. Pri čemu je potrebno obaviti 18 procedura, potrošiti 1.433,5% prihoda po stanovniku a vreme čekanja dozvole je 269 dana. Slična situacija je bila i u 2012. godini kada je, od posmatranih 185 zemalja, Srbija zauzimala 179 mesto¹⁹.

Tabela 4. Broj izdatih građevinskih dozvola za potrebe industrije u Šumadijskoj oblasti, periodu 2011- 2013. godine

	2011	2012	2013 ²⁰
Šumadijska oblast			
Ukupno	194	192	78
Poslovne zgrade	18	12	10
Industrijske zgrade i skladišta	15	11	3
-Industrijske zgrade	11	3	1
-Rezervoari i silosi	2	2	1
-Zatvorena skladišta	2	6	1
-Natkrivena skladišta	0	0	0
Kragujevac			
Ukupno	58	49	10
Poslovne zgrade	7	1	2
Industrijske zgrade i skladišta	0	0	1
-Industrijske zgrade	0	0	1
-Rezervoari i silosi	0	0	0
-Zatvorena skladišta	0	0	0
-Natkrivena skladišta	0	0	0

Izvor: Republički zavod za statistiku, samostaljna obrada autora

Prethodna tabela prikazuje podatke o broju građevinskih dozvola koje su izdate za potrebe izgradnje industrijskih objekata u Šumadijskoj oblasti u periodu od

¹⁸Videti više „Easy of doing business 2014“, World Bank:
<http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB14-Full-Report.pdf>

¹⁹Videti više „Easy of Doing Business 2013“ World Bank
<http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB13-full-report.pdf>

²⁰Podaci su raspoloživi do juna 2013. godine

2011. do juna 2013. godine. Tokom 2011. godine izdato je 194 građevinske dozvole, od čega je 18 iskorišćeno za pravljenje poslovnih zgrada, 15 za pravljenje industrijskih zgrada i skladišta. Situacija je bila nešto lošija u 2012. godini kada je izdato ukupno 192 građevinske dozvole od čega se 12 upotrebilo za poslovne zgrade a 11 za industrijske zgrade i skladišta. Ove godine do juna 2013. godine izdato je 78 građevinskih dozvola pri čemu je većina zahteva za njihovo izdavanje pokrenuta bar jednu godinu pre. Poseban osvrt na grad Kragujevac, najvažniji industrijski centar Šumadijske oblasti, pokazuje da je u 2011. godini za potrebe industrijske izgradnje bilo izdato 58 građevinskih dozvola, u 2012. godini 49, dok je do juna 2013. godine izdato 10 građevinskih dozvola. Poredeći ukupno izdate građevinske dozvole u Šumadiji i Kragujevcu, tokom 2011. i 2012. godine može se primetiti da je veći broj upotrebljen za izgradnju objekata u Kragujevcu.

Tabela 5. Vrednost izvedenih građevinskih radova na industrijskim objektima u Šumadijskoj oblasti u 2011. i 2012. godini, u hiljadama RSD

	2011	2012
Šumadijska oblast		
Ukupno	12.793.561	10.152.208
Poslovne zgrade	1.352.853	1.114.448
Industrijske zgrade i skladišta	4.212.116	1.898.252
-Industrijske zgrade	4.115.840	1.813.535
-Rezervoari i silosi	47.621	23.495
-Zatvorena skladišta	47.477	60.178
-Natkrivena skladišta	1.178	1.044
Kragujevac		
Ukupno	10.170.566	7.655.848
Poslovne zgrade	1.181.338	1.002.535
Industrijske zgrade i skladišta	4.050.579	1.678.131
-Industrijske zgrade	4.018.580	1.674.585
-Rezervoari i silosi	30.204	153
-Zatvorena skladišta	1.795	3.393
-Natkrivena skladišta	0	0

Izvor: Republički zavod za statistiku

Posmatrajući podatke prethodne tabele koji prikazuju kretanje vrednosti izvedenih građevinskih radova u industrijskim objektima Šumadije može se primetiti da je njihova vrednost u 2011. godini bila veća za oko 26% nego u 2012. Od ukupne vrednosti izvedenih građevinskih radova u Šumadiji, 79,5% je ostvareno u Kragujevcu tokom 2011 godine, dok je u 2012. godini ovaj deo iznosio oko 75%. Posmatrajući regionalno, od ukupne vrednosti izvedenih građevinskih radova u Srbiji od 220.943.754 dinara u 2011., oko 5% je realizovano u regionu

Šumadije. Situacija u 2012. godini je bila slična pa je ovaj region realizovao oko 4,4% od ukupno 230.776.211 dinara vrednosti građevinskih radova.

Razvojem industrije i unapređenjem kvaliteta industrijskih proizvoda došlo je i do intenziviranja građevinskih radova u Šumadiji, posebno u gradu Kragujevcu. Osim ljudskog kadra koji odgovara potrebama industrije, posao su našli i radnici građevinske struke. Otvaranjem novih industrijskih preduzeća pokrenuta je privredna aktivnost mnogih delatnosti što poboljšava ekonomsku situaciju u našoj zemlji ali i kvalitet života jer radnici različitih struka mogu dobiti priliku za posao.

Privatizacija u Kragujevcu

Narednom tabelom dat je pregled nekih od preduzeća u Kragujevcu koja su privatizovana.

Tabela 6. Preduzeća u Kragujevcu koja su privatizovana

Preduzeće	Delatnost	Stanje
ZASTAVA TAPACIRNICA	Proizvodnja ostalih delova i dodatne opreme za motorna vozila	Prodato- Aukcija
AZMA	Proizvodnja ostalih delova i dodatne opreme za motorna vozila	Prodato-Aukcija
REMONT	Proizvodnja ostalih delova i dodatne opreme za motorna vozila	Prodato-Aukcija
ZASTAVA ELEKTRO	Proizvodnja električne i elektronske opreme za motorna vozila	Prodato-Stečaj
ZASTAVA MAŠINE/RAPP	Proizvodnja mašina za obradu metala	Prodato-Aukcija
ZASTAVA ZASTAVA PROCESNA OPREMA	Proizvodnja ostalih mašina i aparata opšte namene	Prodato-Aukcija
ELVOD	Proizvodnja opreme za distribuciju električne energije i opreme za upravljanje električnom energijom	Prodato-Aukcija
ZASTAVA ALATI DOO	Proizvodnja alata	Prodato-Aukcija
GOŠA-12. OKTOBAR	Mašinska obrada metala	Prodato-Aukcija
ZASTAVA-KOVAČNICA	Kovanje, presovanje, štancovanje i valjanje metala	Prodato-Aukcija
1. MAJ GIK	Proizvodnja proizvoda od betona	Prodato-Aukcija
JUGOMEDIKA	Proizvodnja farmaceutskih proizvoda	Raskinut ugovor
KOŠUTNJAK	Proizvodnja drvne ambalaže	Prodato-Aukcija
KOŽA-KO	Štavljenje i dorada kože	Prodato-Aukcija
PARTIZAN	Štavljenje i dorada kože	Raskinut ugovor
ZASTAVA JUGO SPORT doo	Proizvodnja ostalih delova i dodatne opreme za motorna vozila	Prodato-Aukcija

Izvor: Agencija za privredne registre 01.12.2013.

ZAKLJUČAK

Odgovarajuća institucionalna podrška i implementacija usvojenih strateških dokumenata značajno bi uticala na poboljšanje aktuelnog stanja svih sektora privrede, osobito Industrije. Ne samo da bi se unapredio kvalitet krajnjeg proizvoda već bi se povećala i njihova međunarodna konkurentnost. Veliki broj regionalnih agencija i lokalnih ekonomskih kancelarija koje postoje u Srbiji bi trebalo efektivnije da rade na kontroli implementacije usvojenih Strategija. Osim evidencije o realizaciji aktivnosti na polju unapređenja aktuelnog stanja u Industriji, merama i odgovarajućim instrumentima podsticaja i sankcija nadležni organi bi mogli motivisati učesnike na tržištu ka zajedničkom radu i primeni usvojenih Strategija o razvoju. Time bi se značajno smanjile regionalne razlike, povećao kvalitet socijalne zaštite ali i ekonomske performanse.

Makroekonomski indikatori koji ukazuju na rast učešća sektora usluga u stvaranju BDP-a uz pad udela sektora industrije, označavaju i proces deindustrijalizacije. Međutim, zapostavljanje sektora Industrije u ekonomskoj politici, neuspešne privatizacije i pad ekonomske aktivnosti uticale su na postizanje loših rezultata ovog dela privrede. Samim tim, uticaj deindustrijalizacije na regionalni i socijalni razvoj je izrazit, obzirom da ona kreira značajan broj radnih mesta, omogućava adekvatan životni standard stanovnika, stvara mogućnosti za usavršavanje i karijerni napredak zaposlenih radnika. Primenom savremenih trendova i tehnoloških dostignuća ne samo da bi se povećala efikasnost proizvodnje i karakteristike proizvoda već se doprinosi zaštiti životne sredine i unapređenju njenog kvaliteta.

Literatura

1. Grupa Svetske Banke, (2013), *Doing business report 2013*, World Bank
2. Grupa Svetske Banke, (2013), *Doing business report 2014*, World Bank
3. *Izveštaj o regionalnom razvoju Srbije 2011*, (2012), Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave
4. Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, (2011), *Strategija i politika razvoja industrije Republike Srbije 2011 - 2020*, Republički zavod za razvoj Vlada Republike Srbije
5. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future* (1987), World Commission on Environment and Development
6. Republički zavod za statistiku, (2013), *Statistički godišnjak 2013*, Republički zavod za statistiku Republike Srbije

7. Savić Lj., Lutovac M. (2012), „*Ima li kraja kraja krizi industrije?*“, Tematski zbornik radova Ekonomska politika i razvoj, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd str. 3-21
8. *Strategija održivog razvoja grada Kragujevca 2012-2017*, (2011), Grad Kragujevac
9. Zeković, S. (2009). *Regional competitiveness and territorial industrial development in Serbia*, *Spatium*, (21), 27-38.

THE IMPACT OF DEINDUSTRIALIZATION ON CONTEMPORARY REGIONAL, ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT

**Olivera Pantić²¹
Saša Milivojević²²**

Abstract

Industrial sector for many years in the economic development of the Republic of Serbia occupied an important role. This sector created a significant part of GDP, employed a large number of people, achieved an impressive contribution to exports and overall economic and social development of the country. However, inadequate economic and social policy in the 90s of the 20th century, wrong priorities and sanctions that hit the national economy resulted in the deterioration of macroeconomic stability and a slowdown in economic growth and development. Like other developing countries, Serbian economy hit a process of de-industrialization which is legal reduction of the share of industry in GDP and total employment. Although its share is decreasing, it does not underestimate the importance of industry for economic development. Scientific and technological advances have enabled the use of new methods and standards in industrial production, which increases its productivity and decrease prices of industrial products. The aim of this paper is to show how launching of the industrial sector in Areas of Sumadija, particularly in the city of Kragujevac, had an improvement in quality of living standards, economic performance, improvement and meeting the

²¹Olivera Pantić, MA, Research Associate, The Institute of Economic Sciences Belgrade

²²Saša Milivojević, MA, Research Associate, The Institute of Economic Sciences Belgrade

social and cultural needs of the population and the reduction of regional disparities.

Keywords: *deindustrialization, regional development, social development, industrial policy*